

SZUMMER CSABA Az LSD és társai reneszánsza?

2015. július 01., szerda

Az eredetileg a pszichoterápiát kiegészítő, ígéretes gyógyszerekként használt hallucinogéneket a hippikultúrában történt tömeges visszaélések miatt tiltották be – túlzott szigorral. Esszénk pszichológus szerzője szerint az egykor művészeket és tudósokat egyaránt megtermékenyítő pszichedelikumok iránt az utóbbi években annyira megnőtt a szakmai érdeklődés, hogy belátható időn belül újra bevezethetik őket kutatási és gyógyítási célokra.

Melyik az az anyag, amelyből egyetlen kilogrammnyi képes lenne a teljes magyar lakosságot hallucinatorikus víziók állapotába juttatni, és 8–12 órán keresztül ott is tartani? Az LSD, amely az 1960-as évek amerikai hippikultúrájában lett hírhedt, ahol pszichedelikumnak, azaz „tudattágító” szernek tekintették. Holott a lizergsav-dietilamidot 1947-ben a svájci Sandoz gyógyszergyár törzskönyveztette, és az első években kutatási alapanyagként, majd egyre inkább gyógyszerként alkalmazták. Hangulati zavarokat, szorongást, halálfélelmet, alkohol- és heroinfüggést kezeltek vele, mégpedig, úgy tűnik, többnyire eredményesen. A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a hallucinogének – a heroinnal, a morfinnal, a kokainnal és más nehéz drogokkal szemben – fizikai értelemben nem okoznak függőséget, legfeljebb pszichésen, de azt is meglehetősen ritkán. A XX. században átlagosan 15–20 évente fedeztek fel ilyen intenzív hatású pszichoaktív vegyületeket, köztük a meszkalint, a DMT-t, az MDMA-t (ismertebb nevén ecstasyt) vagy a pszilocibint, amelyek kis dózisokban képesek néhány perctől 5–6, vagy akár 20 óráig terjedő időre radikálisan megváltoztatni az emberi tudat működését.

A hallucinogének mint reménybeli tudatkontrolláló szerek a titkosszolgálatok érdeklődését is felkeltették. Egyes szerzők szerint az amerikaiak az 1949 elején lezajlott Mindszenty-per nyomán feltételezték, hogy a hercegprímást (orosz) tudatmódosító szerrel vallathatták, ezért indította el hamarosan a CIA az agymosást és más tudatkontrollálási technikákat vizsgáló titkos programját. Míg ezen a területen a szerek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, annál fontosabbnak bizonyult az amerikai kultúrára kifejtett hatásuk az 1960–1970-es években. Ennek megértéséhez közelebbről szemügyre kell venni az általuk nyújtott élményt.

Az „utazás” jellemzően, bár korántsem mindig fantáziaképekből áll, amelyek az álomnál színesebbek, elevenebbek, már-már az észleléshez közelítenek. Rendelkeznek ugyanakkor azzal a szabadsággal, változékonysággal, amivel a képzelet. Ezek a látomások az álmoknál szervezettebbek, összefüggőbbek, és általában pontosabban felidézhetők. Írók – köztük Aldous Huxley, Ernst Jünger, Robert Graves, Jack Kerouac, William Burroughs, Allen Ginsberg, Ken Kesey, Arthur Koestler – beszámolóit, a pszichedelikus kísérletek jegyzőkönyveit, valamint ezeket a szereket vallási vagy önismereti céllal fogyasztó droghasználók leírásai szerint a külső környezet érzékelése ilyenkor megszűnik vagy radikálisan megváltozik. A térbeli és időbeli tájékozódás felborul, az esztétikai érzékenység ezzel szemben felfokozódik. Az asszociációs-vonatkoztatási képesség és a képi gondolkodás ugyancsak nagymértékben felerősödik. A fogyasztók gyakran mindentudónak vagy egyenesen mindenhatónak képzelik magukat; érzékelné a világegyetem harmóniáját, egységüket a természettel és a többi emberrel. Sajátos megalománia is kíséri a pszichedelikumok kiváltotta kvázi misztikus élményt: a felismerések nemritkán kozmikus jelentőségűnek, egyetemes érvényűnek, az egész emberiség számára fontosnak tűnnek. A dolgok megrendítő ünnepélyességre tesznek szert. Az értelemtelítődés, a képzelőerő hirtelen megugrása lehetővé teszi, hogy az alany a létezőket költői módon integrálva, valamilyen egységes vízióban összefoglalva próbálja megragadni. A misztikus-spirituális fantáziák oka minden bizonnyal az elme felfokozódott vonatkoztatási képességében rejlik. Ha mindent össze tudnak kapcsolni mindennel, a folyamat természetesen tart a létezőket ünnepélyes egységbe foglaló látomás irányába. A végeredmény így valamilyen vallásos vízió lesz, az ősi mítoszok világát idéző hangulattal.

Nem az LSD-pápaként elhíresült pszichológiai professzor, Timothy Leary volt az első a Harvardon, aki hallucinogénnel kísérletezett. Az amerikai pszichológia és filozófia atyja, William James – a neves amerikai–angol író, Henry James bátyja – már az 1870-es évek második felében szisztematikus önkísérletezésbe fogott a dinitrogén-oxid (ismertebb nevén kéjgáz vagy nevetőgáz) felhasználásával. Ezekből a kísérletekből született meg 1902-ben a valláspszichológia alapműve, A vallásos tapasztalat változatai.

Nem sokkal később, az első világháború után New York bohémnegyedének, Greenwich Village-nek a művészkörében jött divatba az észak-amerikai indiánok által rituálisan használt hallucinogén növény, a peyote önismereti-kísérletező céllal történő fogyasztása. Bár ez a hullám viszonylag gyorsan elült, néhány évvel később Németországban és Svájcban is megjelent a szer, pontosabban a peyote hatóanyagának mesterségesen létrehozott változata, a meszkalin. Miként a New

York-i peyote-divat, a német Mescalinaus is művészekre, elsősorban írókra és festőkre korlátozódott.

Utóbb a meszkalin európai filozófusok érdeklődését is felkeltette: Walter Benjamin német művészetelméleti teoretikus 1934-ben szánta el magát a vele való önkíséreltezésre. Egy évre rá követte példáját a múlt századi egzisztencialista filozófia vezéralakja, Jean-Paul Sartre. Az ő kalandja azonban balul sült el. Már maga az utazás is rémületes víziókat váltott ki nála, az utóhatások pedig hónapokon keresztül gyötörték, s ehhez depresszió és erős szorongás is társult. „Rákokat láttam”, mesélte a vele interjút készítő John Gerassinak 1971-ben, „állandóan ott voltak velem, követtek az utcán, és utánam jöttek az osztályterembe, ahol tanítottam (...). Reggelente, amikor felébredtem, így szóltam hozzájuk: »Jó reggelt, kicsikéim, hogy aludtatok?« (...) Kezdtém azt hinni, hogy meg fogok örülni.” Normális esetben a pszichedelikus látomások néhány óra alatt lecsengenek, Sartre-nál azonban a hallucinációk több mint fél éven keresztül fennmaradtak. Az utóhatásoktól végül az a Jacques Lacan segítette megszabadulni, aki két évtizeddel később a francia pszichoanalízis és filozófia meghatározó alakja lett. Sartre-ra filozófiailag is nagy hatással volt ez az epizód, akkoriban kezdte írni *Az undort*, az egzisztencializmus legfontosabb regényét, amelyben – állapította meg Hazel Barnes filozófiatörténész – „számos emlékműmaradványt találunk a meszkalin-élményről”.

A pszichedelikus terápiák az 1950-es évek második felében már Európában és Amerikában is ismertek voltak. (Magyarországon, mivel a kommunista országok nem juthattak hozzá a svájci LSD-hez, az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetben Szára István – már az évtized elején – a dimetiltriptamin, a DMT hallucinogén hatását azonosította, és azzal kezdett kísérletekbe.) A hatvanas évek elejére a pszichedelikus kutatások és az ilyen szerekekkel segített pszichoterápiák a pszichofarmakológia és a pszichiátria egyik legforrongóbb területévé váltak. Olyannyira, hogy a pszichiáterek egy része ezektől mint csodagyógyszerektől várt áttörést a depresszió, a szorongás és a különböző függőségek kezelésében.

A hallucinogének azonban váratlanul kiszabadultak addigi, viszonylag szűk felhasználási körükből: a terapeuták, a titkosszolgálatok és a művészek világából. Kulcsszerepet játszott ebben Aldous Huxley, aki 1932-es antiutópiájában, a *Szép új világban* még negatívan ábrázolta a pszichoaktív szereket, utóbb viszont lenyűgözték azok a vallási élmények, misztikus benyomások, amelyekben a meszkalin részesítette. Mindezt Humphry Osmond kanadai pszichiáternek köszönhetjük, aki 1953 májusának egyik ragyogó reggelén „kínálta meg” meszkalinnal. Ezt követően Huxley a pszichedelikumok legékesszólóbb propagálója lett. 1954-es nevezetes esszéjéről,

Az észlelés kapuiról az idős Thomas Mann váteszien állapította meg: „Egy ilyen híres író ékesszóló jóváhagyásától felbátorítva számtalan ifjú angol és főleg amerikai tesz majd ugyanilyen kísérletet.”

Valóban, a pszichedelikumok hamarosan a kor ifjúsági szubkultúrájának, a hippikultúrának, tágabban pedig az ellenkultúrának az egyik legfontosabb elemévé váltak. A hippikommunális életmódnak, a szexuális szabadosságnak, a marihuána és az LSD, a pacifizmus, a keleti vallások iránti érdeklődésnek és az establishment mókás cukkolásának életérzését a Hair című musical foglalta össze populáris és vonzó módon, amely valóságos gyújtóbombaként hatott 1967-ben az amerikai kulturális életre. A hippikultúrát újfajta vallásos vonzódás is jellemezte egyrészt a keleti vallások, másrészt pedig a pszichedelikumok iránt. A hallucinogének ugyanis meglepően gyakran indítanak be misztikus-vallásos-mitikus tartalmú képzeleti működéseket. Ezért is tulajdonítottak olyan rendkívüli jelentőséget az LSD-nek és „unokatestvéreinek” az ellenkultúra ikonjai, Huxley, Leary, Kesey vagy Ginsberg. Azt hitték, egy kis adag szintetikus vegyülettel tartósan megváltoztatható az emberek tudata, és képesek lesznek vallásos értelemben megvilágosodni, a természetet paradicsomi romlatlanságában látni, esetleg saját korábbi reinkarnációikat átélni. „Vedd ezt be, és pontosan azt fogod megtapasztalni, amit a misztikusok!” – hirdették Learyék. „Az LSD-élmény természetes könnyedséggel csap át vallásos vízióba, különösen akkor, ha az »utazás« olyanok társaságában történik, akiknek szintén megvan erre az igényük” – emlékeztetett az 1970-es évek közepén Tom Wolfe is, az elmúlt fél évszázad egyik legbefolyásosabb amerikai publicistája, aki Savpróba címmel könyvet is írt a Keseyvel és hippikompaniájával, a Vidám Kópékkal megejtett, az LSD-t népszerűsítő körútról.

Jóval világiasabb aspirációk is fűződtek azonban a szerekhez. Ezek részben a korszak felszabadult érzékiségéhez kapcsolódtak. „A jelen forradalmához – amely hedonisztikus, az egyéni szabadság és gyönyör forradalma – a kulcs a pszichedelikumokban van” – hirdette Leary. A Playboynak adott interjújában 1966-ban egyenesen azt állította, hogy az LSD „az emberiség által eddig felfedezett legerősebb afrodisziákum”, amellyel egy megfelelően előkészített „ülés” folyamán „egy nőnek több száz orgazmusa lehet”. Ez azonban egyáltalán nem igaz, 1993-ban egy televíziós talk show-ban maga Leary is bevallotta, hogy csak kitalálta az egészet.

A hatvanas évek derekáig Amerika még úgy hitte, könnyű kis flörtbe bonyolódhat az ellenkultúrával és a pszichedelikumokkal. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy az LSD eljuthatott akár a politikai hatalom csúcsaiig is. John F. Kennedy elnök szoros és intim kapcsolatot ápolt a Leary legbelső köreihez tartozó festővel, a feltűnően csinos

Mary Eno Pinchot Meyerrel. Ezért egyáltalán nem kizárt, hogy „Meyeren keresztül 1962-ben és 1963-ban LSD juthatott a Fehér Házba” – vélekedik Ben Sessa, a kiváló angol pszichiáter és pszichedelikus kutató-terapeuta. A festőnő ugyanis egyenesen küldetésének érezte az LSD propagálását az amerikai kormány tagjai között, hogy – mivel hitt a szer világmegváltó, társadalomformáló erejében – „így terjessze a szeretetet és tegye elkerülhetővé a kor legfőbb rémét, a nukleáris háborút”. 1964-ben, egy évvel a Kennedy-merénylet után Meyer is rejtélyes gyilkosság áldozata lett.

Két évre rá, még a Hair bemutatója előtt állított fel az amerikai kongresszus egy albizottságot, amely a pszichedelikumok korlátozását szorgalmazta. Amikor Robert Kennedy, a néhai elnök öccse – akinek a feleségét nem sokkal korábban LSD-terápiával szabadították meg alkoholfüggéséről – képtelen volt értelmes választ kicsikarni a bizottságot alkotó kormányzati tisztviselőkből, ingerülten förmedt rájuk: „Uraim, egyértelmű választ szeretnék hallani! Ha hat hónapja még érdemes volt az LSD-t kutatni, most miért nem az?”

Az albizottság létrehozása azonban a közhangulat radikális megváltozását is jelezte. „Hagyd ott az iskolát! Lépj ki a munkahelyedről! Ne szavazz! (...) Ne vesztegesd a tudatos gondolkodásodat tv-stúdió-játszmákra!” – hirdette egyebek mellett Leary. Ez már nyílt hadüzenet volt a rendszernek, és az LSD néhány év alatt egzotikus kuriózumból a hippikultúra démonikus erejű szimbólumává vált. A felforgató hatástól való félelem és a pszichedelikumokkal való tömeges visszaélések eltúlzott reakcióra ragadtatták a politikai döntéshozókat. 1966 nyarától az USA államai sorra tiltották be a hallucinogének birtoklását, 1968 végére ezt szövetségi szinten is megerősítették. Egy füst alatt a terápiás felhasználást is kriminalizálták, mi több, fokozatosan a kutatásokat is ellehetetlenítették. A következő évben Nixon elnök Amerika első számú közellenségének nevezte Learyt.

Ennek ellenére Leary megpróbálta az LSD-t és a marihuánát vallásos szentséggé nyilváníttatni a vallásszabadság jogára hivatkozva, majd előadásain propagálta a betiltott LSD-t. 1969. május 19-én pedig bejelentette, hogy elindul Ronald Reagannel szemben a kaliforniai kormányzóválasztáson. Választási szlogenjéhez, a „Come together, join the party!” felhíváshoz John Lennon komponált zenét, és a szám a Beatles 12. albumának, az Abbey Roadnak az első dalaként jelent meg. A kampány azonban félbeszakadt, amikor Learyt minimális mennyiségű marihuána kétféle birtoklásáért 10 évi börtönre ítélték. Az LSD apostola 1970. január 21-én vonult be a kaliforniai San Luis Obispo börtönébe, ahonnan nyolc hónap múlva kalandos módon megszökött, és feleségével együtt sikerült külföldre távoznia. Másfél évig utazgatott a világban, majd, vesztére, Afganisztánba ment, ahol a kabuli repülőtéren az FBI

ügynökei letartóztatták. Végül 1976 tavaszán, kormányzói kegyelemmel szabadult.

Parafrazeálva azonban Robert Kennedy felvetését: ha az 1950–1960-as években a pszichedelikus szerek nagy ígéreteket hordozó terápiás és kutatási eszközök voltak, ma miért tilos alkalmazásuk a gyógyításban, miért ennyire nehéz engedélyt kapni kutatásukhoz a fejlett országokban, így Magyarországon is? Minden valószínűség szerint az evolúció oktatását tiltó XIX. századi rendeletek óta nem korlátoztak hasonló módon tudományos kutatásokat a fejlett világban. Az elmúlt fél évszázadban olykor az is megesett, hogy vezető tudományos folyóiratok lektorai és szerkesztői néztek el alapvető kutatás-módszertani hibákat pszichedelikus témájú cikkeknel. 1967-ben például a Science közölt le egy ilyen cikket az LSD állítólagos kromoszómakárosító hatásáról. 2002-ben pedig ugyanitt jelent meg egy olyan beszámoló, amelynek szerzője összecserélte az MDMA-t (metilén-dioxi-metamfetamint) a metamfetaminnal. (A szerző egy évvel később visszavonta a közleményt, és „bocsánatot kért” a tudományos közösségtől.) 2009-ben Európa egyik vezető pszichofarmakológusát, a brit David Nuttot támadták azért, mert empirikus vizsgálatokkal mutatott rá, hogy a pszichoaktív szerek jogi szabályozása és tényleges veszélyessége köszönő viszonyban sincs egymással.

A kutatási moratórium az 1990-es évek elejétől lassan oldódni kezdett. A pszichedelikumokkal végzett humán vizsgálatok eredményei újra megjelenhettek a Lancet, a Nature, a Science és más vezető szakmai lapok hasábjain. Kisebbsajta pszichedelikus reneszánszról beszélhetünk az amerikai elit egyetemeken, valamint jelentős európai pszichofarmakológiai intézetekben. Ígéretes kutatások folynak Bristoltól Szentpétervárig, Svájctól Jordániáig, Ausztráliától Kanadáig. Pszichológusok és filozófusok elemzik a pszichedelikus víziókat, a kognitív tudomány vagy éppen az idegtudomány képalkotó eszközeivel vizsgálják a pszilocibin hatása alatt álló emberi agy működését. Megismétlik az 1960-as évek klasszikus kísérleteit például a kvázi misztikus élmények laboratóriumi körülmények között történő kiváltására (köztük azt, amelynek során teológushallgatókban sikerült pszilocibin segítségével valódi misztikus élményt kiváltani). Számos eredmény igazolta, hogy a pszichedelikus szerek értékes ismeretekhez juttathatnak az emberiség egyik legnagyobb képességével, a képzelőerővel és általában az elme működésével kapcsolatban. Végül, de nem utolsósorban kiterjedt vizsgálatok kutatják a hallucinogén anyagok terápiás lehetőségeit.

A szakemberek egyre növekvő csoportja látja úgy, hogy a hallucinogének használatát ellenőrzött keretek között, pszichológusok, pszichiáterek és más segítő foglalkozásúak kontrollja mellett újra legalizálni kellene terápiás és önismereti

csoportok számára. De alkalmazni lehetne őket a hospice-gondozásban is a végső stádiumú daganatos betegek szorongásának enyhítésére, kihasználva például az LSD fájdalomcsillapító hatását, ahogyan azt Paul Grasser svájci kutató tavaly megjelent cikke is igazolta. Stanislav Grof, a nagy tekintélyű, cseh származású pszichiáter, az LSD-terápiák doyenje is úgy vélekedik a szer hospice-felhasználásáról, hogy „szükségtelenek és fenntarthatatlanok a jelenlegi politikai és adminisztratív akadályok, amelyekkel több százezer végső stádiumban lévő rákbeteget fosztanak meg az emberhez méltó halál lehetőségétől”.

Bár az LSD és társai, a hippik várakozásaival ellentétben, nem csodaszerek, az „utazás” és az élményanyag alapos feldolgozása megfelelő körülmények és szakmai keretek között valóban éngazdagító, illetve terápiás hatású lehet. Az elmúlt fél évszázad beszámolóiból, valamint a kutatásokból nagy általánosságban és kellő óvatossággal arra a feltételezésre lehet jutni, hogy az LSD, a pszilocibin, az MDMA, a ketamin, az ibogain, az ajahuaszka és még néhány más hallucinogén szer mérgezőképessége és függőségre hajlamosító hatása meglehetősen alacsony, vagyis veszélyességük valószínűleg nem haladja meg a jelenleg legális gyógyszerként forgalmazott pszichoaktív szereket, például a legújabb generációs SSRI-készítményekét. De ennél is fontosabb, hogy pszichoterápiával kombinálva jelentős hatásosságot ígérnek az addikciók, kényszerbetegségek, hangulati zavarok, szorongásos kórképek és különösen a trauma után bekövetkező pszichés zavarok (PTSD) kezelésében. A drogterápiákban például azt használhatják ki, hogy az LSD és a hasonló tudatmódosító vegyületek nem hatnak az agy jutalmazó központjára, ellentétben a függőséget okozó kábítószerekkel, cserébe viszont azokénál sokkal erősebb élményben részesítik a fogyasztót, így segítve őt, hogy „lejöjjen” a kemény szerekről.

Az anekdotikus beszámolók tudományos és gyógyszerészeti szempontból természetesen nem elégségesek. A pszichedelikumok egy része azonban már a klinikai tesztelés fázisában van. Legelőrébb az MDMA-kutatások tartanak, de szakértők becslése szerint e szer esetében is még legalább 5–10 év telhet el addig, míg bekerülhet a terápia fővonalába. A meglehetősen drága hatásvizsgálatokban nehéz gyorsabb eredményt elérni állami források nélkül. A gyógyszergyárak pedig nem látnak fantáziát olyan termékek piacra dobásában, amelyeket már nem védenek szabadalmi jogok, és amelyekből nincs szükség napi fenntartó adagokra sem.

SZUMMER CSABA